

Dejiny v poézii Janka Kráľa ako priestor zápasu dobra a zla

LUBOMÍR KOVÁČIK, Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica

V závere básne *Dva orly*, v ktorej má pôvod i Pišútov názov celého rozsiahleho básnického cyklu *Dráma sveta*, čítame verše, vypovedajúce o autorovom chápaní dejín a osudu ľudstva v nich: „Na človeku kliatba leží, / žiadno slovo o pomoci: / Človek zradil spolok Boží, / darmo bedovať mu v noci. / ... / Stratil si Boha a večnosť, / hľadal si ho tisíce liet, / svet, peklo si poprerýval, / ale nikde, nikde ho niet. / Vypovedals' slovo smrti Boha večne strateného, / no, povedz, či s' len raz hľadal / na nebi Boha živého!“ Dejiny ľudstva sú v Kráľovom chápaní tragédiou, ktorej počiatok je v zradení „spolku Božieho“, teda v prvotnom hriechu. Kráľ síce v spomínanej básni nehovorí o tomto biblickom príbehu priamo, je však jasne dešifrovateľný cez slová o strate večnosti a o niekoľkotisícročnom hľadaní Boha. Prvotné odpadnutie od Boha ako dôsledok slobodnej ľudskej voľby vrhlo človeka do dejín, zmysel ktorých kresťanstvo chápe ako cestu k vykúpeniu a návrat k Stvoriteľovi, ako zápas medzi „prijetím a odmietnutím ... nadprirodzeného plánu Božieho s človekom“ (Rahner, Vorgrimler, 1996, s. 278). Dejiny majú v takomto chápaní zmysel len vtedy, ak nastane ich koniec, koniec dejinnej tragédie, koniec drámy sveta, ktorý je v rovnomennom básnickom cykle zvlášť zdôrazňovaný a má apokalyptický charakter.

Najpriezračnejšie vyjadril Kráľ svoje názory na zmysel dejín v básni *Poruč*, kde je rozprávanie umierajúceho otca synovi o dejinnom osude ľudstva odpoveďou na otázku o existencii pravdy na svete. Pocit, že „pravdy nikde niet“, je eliminovateľný jedine teologickým chápaním dejín. Preddejinná fáza je v básni chápaná ako zlatý vek, v ktorom človek nepracoval a nezomieral. Nebol to však prírodný, čisto prirodzený človek zlatého veku antiky, ale človek v prvotnom stave milosti v biblickom zmysle. Básnik o tomto veku píše, že človek v ňom „len s Bohom chodí a ho večne vzýva“.

V dôsledku vzbury človeka proti Bohu, pri ktorej zohral dôležitú úlohu diabol-pokúšiteľ, človek stráca milosť prvotného stavu. Kráľ tu nevyužíva biblické obrazné vyjadrenie prvotného hriechu ako krádeže ovocia z rajského stromu, zostáva pri všeobecnom vyjadrení vzbury a pýchy ľudstva, a to v živom hovorovom ľudovom jazyku: „Človek vstal: Čo by sme my Boha vzývať mali? / On večný, my sme veční, sláva je jednaká, / nechceme medzi sebou viac takého vtáka!“ Trest za vzburu má podobu dejín, počas ktorých „človek bude nemý“ a „nevidí ako zver viac svetla Božieho“. Strata slova a svetla je symbolickým vyjadrením straty spoločenstva s Bohom. V chápaní prvotného pádu človeka je však Kráľovo stanovisko, keďže prirovnáva človeka k zvieratú, negatívistickejšie ako stanovisko teológie, pretože tá zastáva názor, že dôsledky spomínanej udalosti pre človeka nemožno chápať ako jeho „přeřazení do nižšího morfológického (a kulturného) stupně“ (Rahner, Vorgrimler, 1996, s. 278). Zo strany básnika tu nejde len o expresivitu výrazu, aj keď i tá je v jeho poézii častá, ale skutočne temné vnímanie dejinného vývinu, ktorý ukončí až posledný súd: „to bude takto trvať až do dňa súdneho“. Jediným jasným bodom dejín je Kristus, ktorý je zároveň ich centrom. Ľudstvo si však neuvedomuje význam jeho príchodu, ani jeho vykupiteľské poslanie a speje ku

svetovej kataklizme, o ktorej necháva autor prehovoriť Boha tónom rovnako folklórnym ako predtým ľud: „Na deň súdny tie všetky hrdúsky rozviažem / a svetu ešte inak ak' predtým ukážem.“

Kráľova predstava eschatonu má starozákonné črty, pripomína apokalyptiku Ezechiela, Zachariáša, Daniela, Izaiáša a Joela. Posledný súd prichádza vo chvíli, keď zlo a hriech dosahujú najvyšší stupeň a zachránení môžu byť len tí, ktorí sa kajajú. Napríklad Ezechiel hovorí o konci dní takto: „Dovršuje sa tvoja skaza, obyvateľ krajiny, prichádza čas, blízko je deň lomozu, a nie jasaní na vrchoch. Teraz zblízka vylejem na teba svoj zápal a vyplním na tebe svoj hnev, posúdim ťa podľa tvojich ciest a uvalím na teba všetky tvoje ohavnosti.“ (7, 7 – 8) V Kráľových básňach je apokalyptický moment tiež zvýšením celého radu dejinných tragédií, ktoré sú dôsledkom nepoučiteľnosti človeka v jeho hriešnom konaní, a prichádza v čase, keď svet „tára sa, blúdi bez cieľa všetkého, / ak' by nebolo viac Boha živého“ (Mesto veľiké). Je to stav, keď ľudstvo dosiahne svoje dno a básnik vníma svet ako priestor temna, prázdnoty, panstva démonických síl alebo babylonského chaosu a prevrátenosti. Jeho hlas je varovným hlasom proroka, prednášajúceho víziu konca: „celý svet s ohňom vybuchí“ (Prorok). Apokalyptický koniec je pre Kráľa nezvratný, pretože dejinný vývin chápe ako zostupnú líniu, v ktorej ľudstvo klesá až k osudnej katastrofe.

Aj keď sú dejiny vo vzťahu k prvotnému stavu, v ktorom bol človek v bezprostrednom spojení s Bohom, úpadkom, úpadkom, ktorý má vzhľadom na nadprirodzený Boží plán svoj zmysel, pri ich samostatnom vnímaní Kráľ tento celkový úpadok neakcentuje. Zdôrazňuje len ich zostupnú líniu, v rámci ktorej vstupuje do opozície „vtedy“ a „teraz“, historická minulosť má vo vzťahu k súdobej histórii vysokú hodnotu a býva označovaná ako slávna: „Minuli časy, plné slávy, sily.“ (Dvanásť slov). O slávnej minulosti sa v slovenskom literárnom romantizme zvyklo hovoriť predovšetkým v súvislosti s národnou históriou. Kráľ je však v tomto ohľade predovšetkým európsky a svetový, a preto slávnú minulosť neobmedzuje na časy Veľkej Moravy. Zároveň toto minulé obdobie spravidla časovo presnejšie nevy vymedzuje a pokiaľ sa vo veršoch objavujú konkrétne historické body, napríklad udalosti alebo postavy, môžu reprezentovať široké obdobie od čias antického Ríma až po Napoleona. Vo všeobecnosti je však charakteristika slávnej minulosti pripisovaná časom dávno minulým: „Sláva vekov v hľbokej starine – / starina – poklad jediný“ (Vyslobodenie). Prítomnosť nenesie žiadne pozitíva: „Noc tmavá, noc tmavá! Kde sa len obrátiš? / Svetielka nevidno, čo dukát zaplatíš“ (c. d.), dnešok je už len „rumami vekov“ či „mohyloou sveta“, zostáva iba nádej a často i tá mizne, keď prorocké varovania nenachádzajú žiaden ohlas. Stav súdobeho ľudstva je stavom sna, nesúceho v sebe zárodok smrti. „Vstávajúte chytro, bo hneď zahyniete“, obracia sa lyrický subjekt na driemajúcich v básni Kde sa obrátiš. Spomínaný stav je dôsledkom absencie ducha, bez ktorého človek klesá zo svojej ľudskej úrovne: „Bez slova si nič inšie, len črv, hmyz a mucha – / kde si podel človeka, kde si podel ducha?“ (Človeče, kdeže si ty podel slovo Božie). Dejiny sú pre Kráľa reťazou činov, ktorými ľudstvo čím ďalej, tým viac podlieha silám zla, činy, ktoré sú dielom veľkých ľudí a snažia sa o to, „By z krvi, plameňa / národom vyšlo predsa raz spasenia“ (Na rumoch vekov), či chcú dosiahnuť „kvety života vyššieho“ (c. d.), sú ojedinelé a patria predovšetkým minulosti. Čas dejín nie je časom

zdokonaľovania ľudstva: tým sa Kráľ líši od hegelianistov a herderovcov, ale i od mesianistov, najmä od Hroboňa, ktorý verí v príchod eschatonu a mesiášskeho veku v dôsledku vlastného ľudského pričinenia a zdokonaľovania sa vo chvíli, keď v človeku prevládne duchovné a stane sa človekom slova. Je síce pravda, že Kráľove verše nesú aj tóny aktivizmu, keď romantický hrdina verí v pozitívne zmeny v dejinách a keď sa oprie o šablónu so slovami: „Či to má vždy tak byť, ako dosiaľ bolo?“ (Zverbovaný), sú však v menšine. Čo sa týka samotného eschatonu, básnik akcentuje predovšetkým moment kataklizmatického konca dejín, ten existuje v jeho veršoch ako prorocká vízia, ktorá zdôrazňuje viac trest ako spásu. Nový vek spravodlivosti nemá natoľko vizionársku podobu, existuje v texte skôr ako romantická túžba.

Jednou z najdôležitejších otázok vo vzťahu k dejinám je pre Kráľa otázka zla. Zlo môže byť chápané ako niečo substancijné, čo má svoju samostatnú existenciu, z teologického hľadiska ide potom o čosi, čo je „prvotným bytím existujúcim v protikladu k Bohu“ (Rahner, Vorgrimler, 1996, s. 421). Takéto chápania zla vedie k dualizmu, ktorý rozdeľuje svet už v jeho základe na dve protikladné sily – dobro a zlo. Kresťanstvu je takéto chápanie zla cudzie, pretože v Písme je prvotnosť a nadradenosť dobra jednoznačná. Kresťanstvo už vo svojich počiatkoch odmietalo chápanie zla ako niečoho, čo existuje samo osebe. Ricoeur uvádza argumentáciu cirkevných otcov, ktorí tvrdili, že zlo neexistuje mimo človeka: „Odmítnout je třeba nejen odpověď, ale i otázku samu. Nemohu odpovědět malum esse (zlo je), neboť se nemohu jen ptát quid malum? (co je zlo?). Ptát se mohu pouze unde malum faciamus? (čím to, že konáme zlo?). Zlo není bytí, nýbrž konání.“ (Ricoeur, 1993, s. 135). Zápas dobra a zla je v básnikovom podaní obsahom celých ľudských dejín. Zlo sa ako dôsledok slobodnej voľby človeka dostalo do sveta preddejinne a v dejinách sa tento akt voľby nespočetnekrát opakuje v mikro i makrorozmeroch. Kráľ nie je prívržencom heglowského chápania zla ako imanentného momentu v človeku, zároveň však človek nie je ani nedobrovoľným otrokom síl zla, ale podlieha im z vlastnej vôle. Zlo v básnikových textoch často reprezentuje diabol, ktorý je chápaný rovnako ako v kresťanskej teológii. Jeho existencia je personálna, nie je to však „svébytný protivník Boha: je to absolútne konečný tvor, jehož zlé bytí je obklíčené mocí ... Boží“ (Rahner, Vorgrimler, 1996, s. 57). V Kráľových básňach ľudstvo podlieha zvodom diabla i vlastným klamom a vzdoruje Bohu, spája sa s temnými silami, aby dosiahlo to, o čo sa pokúšalo už v raji – nezávislosť od Boha: „Dost' to dosiaľ bolo, že sme pri hlúposti / vždy len záviseli od Božej milosti.“ (Vojna). Vzburá je v spomínanom cykle motivovaná absolútnou vierou v ľudský rozum, vedu a technický pokrok. Človek zdôvodňuje svoje právo na panstvo nad svetom práve objavmi na poli vedy: „Hromy viac nestrašia, ak' predtým strašili, / my sme už nad samým nebom zvíťazili“, alebo „Tvoje svetlo len oku vyhovie, / duch má inšie, čo on vedou zovie, / na tie oči vidí vyše teba. / Tvojho svetla nám viacej netreba.“ Básnik sa k tejto argumentácii stavia s iróniou a odmieta nadradenosť rozumu nad vieru: „Rozum len tomu osoží, / čo má silu a vieru, / ten na hlavu ver si svoju / nevykuj sekeru.“ Pri každom pokuse o vzburu totiž ľudí čaká pád, aby si uvedomili, že „Ľudská sila, ľudská moc / pred Bohom je len nemoč“. Odpadnutím od Boha sa ľudstvo dostáva do moci diabla a svet sa stáva priestorom chaosu, v ktorom démoni vytvárajú ríšu temna. Aj samotné kresťanstvo „padlo zo dňa do polnoci“ (Mesto

veliké), zostáva len hrstka verných. Dejiny tak spejú k osudovému bodu kataklizmy, v ktorom je možná jedine individuálna záchrana na „súde Boha Syna“ (Predhovor k vojne) pre tých, ktorí sa stihli očistiť modlitbou.

Najexpresívnejšie je vyjadrená zodpovednosť človeka za zlo, ktoré koná, i za nešťastie, do ktorého v dôsledku toho upadá, v básni Pekelník. Človek tu na pokúšanie diabla napodobňuje Božie stvoriteľské dielo i Kristove zázraky a pokúša sa umelo vytvoriť človeka. Vytvorí však monštrum – „zázrak“, ktorý ho zotročí: „Zázrak s kyjom vyskočí a tne ho a mučí, / na zmoreného lipne ak' tá pijavica / a krv čistú ako vlk bez príkladu cicia.“ Vytvorenie monštra nie je frankensteinovské tvorenie vedeckého typu, je to mýticko-symbolické tvorenie, avšak bez prométeovskej čistoty. Je to akt ľudskej trúfalosti voči Bohu. Človek svoj výtvor oživuje rovnako ako Boh – dychom: „Vdúchne v ústa smradľavé ako tá zdochlina.“ K oživeniu je však potrebná aj ľudská krv, vlastná krv, ktorou tvorca napojí svoj výtvor. Tento akt pripomína upísanie sa diablovej, akt zmluvy spečatený krvou. Monštrum nie je oživené Božím „dychom života“ (Gn 2, 7), preto Kráľ píše, že nemá ducha, je oživené krvou, tekutinou mäsa. Je to čisté sarx, ktoré len „sviní a žerie“, preto nenesie zodpovednosť za zlo, čo činí: „Ale hoc i najviacej ten zázrak prevíní, / kto mu to pričítovať bude medzi viny? Keď dakoho žihadlom smrtiacim prebodne, / veď on to neurobil z ducha a slobodne.“ Vinu nesie človek, ktorý bol obdarený slobodnou vôľou a duchom, na jeho adresu básnik hovorí: „kto Boha nechápe, diabol ho naučí“.

Bytosti zla dostávajú v Kráľovej poézii aj folklórnu podobu, ktorá je viac rozprávková ako mýtická, ide o podobu draka a strigôňa. Strigôň si podmaňuje kraje a ľudí mágiou, spôsobuje stav zakliatosti: „Na tej našej hore, kde strigôň stoluje, / noc všetko zakryla a vietor burcuje.“ (Národy). Drak ich ovláda fyzickým násilím – človek je preň v básni Úkazy lovnou zverou – a jeho moc má hmotnú podstatu. Na ľudovú podobu draka sa navrstvujú detaily charakterizujúce drakov ako mocných tohto sveta, okolo ktorých „ľud sa točí: malý, veľký, neveličký“ (Úkazy), ich moc symbolizuje „šiator blyštiaci“, rozostretý „na stred sveta“ (c. d.). S využitím démonických rozprávkových postáv sa čiastočne modifikuje aj zobrazenie zla. Viac sa zdôrazňuje jeho zotročujúca sila, myšlienka dobrovoľného podliehania zlu ustupuje do úzadia.

Človek v Kráľových básňach je vo všeobecnosti náchylný konať zlo, ľudstvo je v nich však ostro diferencované na „prekliaty“ a „verných“. Dejiny sú procesom, v ktorom prekliati nadobúdajú čím ďalej, tým väčšiu prevahu až k zdanlivému víťazstvu: „Zo slova posmech urobia, / ako psi ho roztrhajú – / všetko dnom hore obrátia, ani mak vám nenechajú“ (Pozri toho, čo tam stojí...). Verných čaká utrpenie, „akého ešte nebolo / nikdá od sveta stvorenia“ (c. d.), až napokon „vidia časom prekliati – keď vystúpi Sláva Božia: / Kto sa smie Pánu rovnati!“ (c. d.) Spravodlivosť nastupuje až s príchodom eschatonu, premena sveta sa očakáva až v „deň súdny“, „ten deň“ (Svätá rodina), v deň „sveta tohto vzkriesenia“ (Rozprávajte svoj tajný sen). Kráľ hlása mesianistické poslanie trpiacich, v nich podľa neho „rastie svetu bedujúceму spasenie“ (Križ). V prípade, že básnik nediferencuje ľudstvo na princípe individuálnom, ale národnom, prisudzuje pozitívne hodnoty Slovanom. Slovania sú národom, ktorý má „zasľúbenie“ (K semenu). Západné národy sa nachádzajú vo fáze úpadku a straty duchovných hodnôt, zostalo z nich

„len telo“ (K národom) a „v tele tom Satan prebýva“ (c. d.). Poslaním Slovanov je obrodenie ľudstva, o ktorom „chór vtákov rajských spieva: / Ľudstvo v Slovenstve nech žije!“ (c. d.) Slovania teda preberajú úlohu Kristových verných, ktorých čaká odmena. Táto odmena má však vnútrodejinný charakter, čo je u Kráľa výnimočné a možné len preto, že tu nejde o ľudstvo všeobecne, ale o národ, a preto by mimo dejín nemalo zadostučinenie zmysel.

Pre Kráľovo myslenie je charakteristický historický pesimizmus, na túto skutočnosť upozornila už Várossová (1987, s. 399). Jeho prijímanie dejín je zo všetkých našich romantikov najčernejšie a tóny optimizmu sa v ňom objavujú len vtedy, keď ide o budúcnosť národa, pretože v tomto smere bola skepsa neprípustná. Zlo, ktorým človek v rajskej záhrade privolal na seba dejiny, je v ľudskom konaní neustále prítomné a stupňuje sa až po dosiahnutie limitného apokalyptického bodu, keď budú oddelení spravodliví od nespravodlivých. Dejiny sú neustálym opakovaním prvotného hriechu. Básnikov hlas je hlasom proroka, ktorý síce prorokuje neodvolateľné, ale dáva pritom možnosť záchranu, možnosť spásy v duchu kresťanského učenia. Tento pohľad na dejiny i funkciu dobra a zla v nich vychádza z kresťanstva a upiera sa k eschatonu, v jeho prorockom očakávaní sa spája viera s romantickou túžbou.

LITERATÚRA

- KRÁL, J.: Súborné dielo. Martin, Matica slovenská 1952.
SVÄTÉ písmo. Rim, Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda 1995.
RICOEUR, P.: Život, pravda, symbol. Praha: Oikúmené 1993.
RAHNER, K., VORGRIMLER, H.: Teologický slovník. Praha, Zvon 1996.
VÁROSSOVÁ, E.: Filozofia štúrovcov. In: Dejiny filozofického myslenia na Slovensku 1. Bratislava, Veda 1987, s. 350 – 410.

SUMMARY

The study *The History in the poetry of Janko Král* as a territory of struggle between the good and the evil analyses the philosophy of history in the poet's conception. It shows that Král understood the history as a tragedy caused by a man in Eden. It was protohistory of the evil in the world like a consequence of free will of the man. The act of choice repeats in the history of mankind many times in micro and also macro measures. The history is a result of permanent repeating of the first sin model and the line of it declines. The evil is permanently present in the acts of human being and the graduation will reach out the deadline when the righteous are separated from unrighteous ones.

The poet's voice is a voice of prophet. He prophesies things that can not be taken back but he gives an opportunity of salvation in the line of Christian doctrine. This view on the history comes from the Scripture and it tends to eschaton especially in its Old Testament form. In the prophetic expectations the Christian faith is connected with romantic desire for goodness and truth.